

Milenko Krešić, *Nadbiskup Stadler i financije: gradnje, nekretnine, poslovi*. Sarajevo – Zagreb 2021: Katolički bogoslovni fakultet/ Glas Koncila.

Nedavno je objavljena knjiga profesora povijesti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu Milenka Krešića *Nadbiskup Stadler i financije: gradnje, nekretnine, poslovi* (220 stranica), a u izdanju *Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Sarajeva i Glasa Koncila iz Zagreba* (2021). Recenzenti su prof. dr. Pavo Jurišić i prof. dr. Slavko Slišković OP. Dugo se čekalo na ovakvu knjigu jer je često bilo sporenja i sumnji oko ovih pitanja pa i u kontekstu Stadlerove beatifikacije. Uvijek su financije problem. Autor se nada da će ova studija „dobrim dijelom, rasvijetliti i dati jedan cjelovitiji uvid i u ovaj dio Stadlerova života i djelovanja“ (s. 9.).

Studija je podijeljena u 12 poglavlja: 1. Nadbiskup Stadler – prvo mjesto stanovanja; 2. Gradnja sarajevske prvostolnice; 3. Gradnja travničkog sjemeništa; 4. Gradnja bogoslovnog sjemeništa; 5. Nekretnine, gradnje i zaduženja do svibnja 1899.; 6. Nove nekretnine i zaduženja od kraja 1899. do kraja 1903.; 7. Nekretnine i zaduženja od 1904. do 1912.; 8. Afera Lesić – Nastić; 9. Nadbiskupovi poslovi do 1914.; 10. Velika financijska kriza: 1910.-1912.; 11. Nadbiskupijski i sestarski poslovi od 1912. do početka rata – supervizija delegata Bastiena; 12. 1917. i rješenje problema.

Studija je rađena na temelju sačuvanih i dostupnih arhivskih podataka. Jedan dio dokumenata za ovu studiju nije sačuvan, kao npr. neke Knjige računa, razne uplatnice i isplatnice. Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije, Služavki Malog Isusa, austrougarske uprave u Sarajevu, Svete Stolice prema autorovoj tvrdnji poprilično su detaljno pregledani (s. 9). Iz sačuvanih knjiga računa sestara Služavki Malog Isusa, koje je Stadler i osnovao, od 1890. do 1903. vidi se da je „Stadler financije Sirotišta vodio vrlo detaljno“, pa se analogijom može zaključiti da je tako detaljno vodio i financije Nadbiskupije i drugih sestarskih poslova, te je tim veća šteta što nema svih nadbiskupijskih i drugih sestarskih knjiga računa. Stoga je hvale vrijedno da sadašnja Vrhovna uprava SMI posebnu pažnju posvećuje uređenju arhiva koji je bio u matičnoj kući u Zagrebu a koja je nepovratno oštećena u lanjskom potresu.

Od velike koristi u radu bila su mu i dva neizdana spisa: životopis nadbiskupa Stadlera koji je sastavio njegov suvremenik isusovac o. Franjo Ksaver Hammerl. *Dr. Josip Stadler erster Erzbischof von Vrhbosna*. (dr. J.S. prvi vrhbosanski

nadbiskup). Drugi spis je svećenika i Stadlerovog tajnika (1900.-1905.) Marka Tvrtkovića naslovljen *Služavkama malog Isusa*. Preporučujemo da se ovi spisi objave. Krešić i ne misli da je njegovo djelo savršeno te dodaje: „Nadam se da će neki budući istraživači moguće propuste nadopuniti“ (s. 10.).

Za bolje razumijevanje brojne i ogromne gradnje treba podsjetiti da je Stadler došao u Sarajevo 1882. godine i da nije imao nikakvu kuću, dapače sve do 1895. bio je podstanar. U Sarajevu je, u vrijeme njegova dolaska, živjelo oko 20.000 stanovnika od čega samo 698 katolika. A Stadler je ostavio vrhbosanskoj nadbiskupiji i sestrama 31 zgradu. Sve što je gradio bilo je lijepo, veliko i često monumentalno kao travnička gimnazija, bogoslovno sjemenište, Betlehem i druge su građene na dobrim lokacijama. I katedralu je htio veću, ali austro-ugarska vlada nije dopustila. Očito ga je na to inspirirao i Rim u kojem je studirao, tako da Bogoslovija asocira na baziliku sv. Petra u Rimu.

U arhitektu Josipu Vancašu, koji je bio i glavni njegov projektant, imao je vrsnog suradnika i vjerna prijatelja sve do Stadlerove smrti. Jedan od glavnih graditelja bio je Ivan Holz iz Požege. Kod blagoslova početka gradnje Bogoslovije Stadler je rekao: „tako te svatko prolazeć pokraj ove sgrade (!) i motreć ju i sam se uznese do nebeskih visina“ (s. 48-49.) O Stadlerovoj viziji i karakteru svjedoči npr. i za današnje prilike kupovina nevjerovatno golemih imanja od 379 dunuma sestrama u Vitezu (s. 121.), Čardaku/Modriča 350 hektara (s. 125.) i drugo. I na imanjima su sagrađeni lijepi samostani i crkve koje su i danas na ponos. Jednom prilikom veli: „Eto me Bog upravo sili, da gradim“ (s.74.). Kad se uzme u obzir ondašnja tehnika, vrsta građevinskih materijala, teška komunikacija – zamislite odlazak konjskom kočijom u Vitez ili Čardak – nemanje stalnih financija onda je s pravom đakovački biskup Strossmayer, koji je bio i Stadlerov prijatelj i značajan donator, nazvao Stadlera čudotvorcem (s. 75.). U ovoj studiji nije obrađivana tema o ulozi Nadbiskupa u gradnji župskih crkava, osim gradnje crkve u Novom Sarajevu.

Često su protivnici govorili kako su ga vlada i Vatikan obilno financirali. Nekad se propagandistički predstavljalo kao da je imao pravo koristiti račune vlade bez ograničenja. Od vlade su sve vjerske zajednice dobivale godišnje sume proporcionalno broju vjernika, broju studenata teologije i učenika vjerskih škola (s. 129.). Za neki projekt mu je vlada dala simboličnih 1.000 kruna. A jednom piše da mu vatikanska kongregacija Propaganda fide, pod koju je BiH donedavno potpadala, za prvih 11 godina biskupovanja ništa nije dala. Stadler

je gradio pozajmicama, milodarima, osnivanjem i ulaganjem u neka poduzeća, najamninama od kupljenih kuća (s. 99). I posebno je gradio s Božjom pomoću. Novost je ove knjige da se Stadler najviše financirao kreditima kod banaka kao što su državna Zemaljska banka iz Sarajeva, Ćirilo-Methodska založna iz Brna (Češka), Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka i druge. Često je dugove reprogramirao, često davao imovinu pod hipoteku a jednom je sva nadbiskupijska imovina bila založena (s. 82). No ipak mu ništa nije bilo kao hipoteka oduzeto.

Sve ovo pokazuje da je Stadler znao dobro raditi i biznis. Treba dodati da je Nadbiskup davao i velik dio svoje plaće za ove pothvate. Ako bi čovjek živio i radio strahujući od neuspjeha, onda ne bi nikad ništa gradio ni radio, ne bi sjeo ni u auto jer se može dogoditi udes.

Jedna od diskutabilnih tema iz Stadlerova života jest osnivanje poduzeća i kupovanje dionica nekih poduzeća. Osnovao je siranu, tvornicu pića, tiskaru, bio je dioničar u pilani, ugljen-majdanu, brodovima *Bosanka* i *Immaculata*. Neke od ovih firmi i Stadlerovih udjela nisu bili uspješni. A tko je to u svemu uspješan? Samo oni koji su neupućeni ili nekada zlobni mogu to pojednostavljeno prigovarati. I u naše doba firme nastaju kao gljive poslije kiše ali i nestaju kao jutarnja rosa. U razvijenoj zemlji Italiji 2018. godine propalo je preko 11.000 firmi. Ili zanimljiv podatak je da je u BiH sada blokirano više od 97.000 računa poslovnih subjekata (Capital.ba, pristupljeno 9.3.2021). Nije svatko uspješan. Osim subjektivnih razloga postoje i objektivni. Mnogi ljudi su i nepošteni. Neki su ga prevarili.

Poseban je primjer Grga Lesić koji ima neobičnu biografiju, jer je živio u Trstu, čak Kairu, a Stadler ga bio imenovao upraviteljem nadbiskupijskih dobara. Bilo bi zanimljivo odgonetnuti tko je Lesić i kako je pridobio Stadlera da mu povjeri tako važno mjesto. Kad su se razišli onda je ukrao neke dokumente i dao ih Đorđu Nastiću koji je napisao knjigu *Jezuite u Bosni* u kojoj je zloupotrijebio dokumente protiv Stadlera koje mu je Lesić dao. I najbolja stvar se može izokrenuti i zlobno interpretirati. Krešić navodi da je ovu knjigu financirala srpska država da bi se pokazalo „kako austrougarska vlast i razna katolička društva preko nadbiskupa Stadlera tajno potpomažu ‘katoličku propagandu’ u Bosni“ na uštrb ostalih (s. 131.-136.). Prema nekim izvorima Nastić je bio srpski i austrijski špijun.

Svećenik u principu mora biti naivan, jer mora ljudima u startu vjerovati a ne može prvo sumnjati ili smatrati ih lopovima i varalicama. Ljude se ne poznaje pravo dok se ne počne s njima raditi. Lako je kavu piti i neobavezno ćaskati. Stara je izreka da je đavao rekao kad je izmišljen novac da je stekao brata. Često je veliki problem što neki ljudi misle da znaju, a ne znaju i to teško shvaćaju i još teže prihvaćaju. Inače ima puno dobrih radnika, ali vrlo malo uspješnih upravitelja. Ako nema uspješnih upravitelja, dobri radnici nisu dovoljni za uspjeh firme.

Najvažniji zaključak knjige je da nakon Stadlerove smrti nije ostalo dugova, što je osim materijalnog i moralno važno. To svjedoči i njegov tajnik Tvrtković (*Josip Stadler. Prvi vrhbosanski nadbiskup. Iz mojih zapamćenja. Zagreb 2017: str. 79, 82, 84.*). Jedna ilustracija to potkrepljuje kad Nadbiskup piše nunciju u Beču 1900. „da su travničko sjemenište i gimnazija bez duga“ (s. 40.).

A i da je ostalo dugova izišli bi na površinu jer bi banke i druge institucije potraživale dugove s obzirom da to kod njih lako ne zastarijeva. A ostala je tako velika imovina Nadbiskupiji i sestrama da i danas živimo u tim zgradama. Netko reče koliko je Stadler napravio mi ne možemo ni okrećiti. Jedan od parametara Stadlerove graditeljske veličine može biti usporedba s mostarskim i banjalučkim biskupima i provincijalima. Po onom što se zna nitko nije ni blizu sagradio kao Stadler, a moglo bi se čak reći da svi zajedno nisu napravili koliko Stadler.

Autor procjenjuje tadašnju nadbiskupijsku imovinu na između 5 i 6 milijuna kruna (s. 198.). Za neku orijentaciju možemo navesti da autor smatra da je Bogoslovija koštala 200.000 forinti (=400.000 kruna). Forinte su 1892. zamijenjene krunama u odnosu 1 for jednako 2 krune. No obje valute su bile u opticaju sve do 1990. godine. Autor cijeni da je jedna forinta 1892. vrijedila današnjih 10,2 eura, odnosno 1 kruna vrijedila je oko 5 eura. (s. 23, 49.). To znači da bi imovina Nadbiskupije vrijedila u to vrijeme oko 25 milijuna eura. Sva osporavanja, napadi i klevete ne mogu ovo umanjiti. I u Stadlerovom slučaju vrijedi ona: Tko nema protivnika ništarija je.

Prof. Krešić je ovom studijom popunio jednu važnu prazninu iz Stadlerova djelovanja. Teško je bilo prihvatiti se ove teme jer nije baš teološka i striktno povijesna, i trebalo se baviti pomalo njemu stranim temama kao što su financije, građevine, krediti, zemljišta.

Da ne bi ostala jednostrana slika, treba dodati da je Nadbiskup objavio 15-tak knjiga, preveo Novi zavjet i uz sve ovo vodio Nadbiskupiju i družbu Sestara Malog Isusa. Hvala mu za ovo kao i za sve ostalo što je učinio za dijecezanske svećenike, Nadbiskupiju i sestre kao i svu mjesnu Crkvu.

Ako je Stadler negdje loše investirao, svakako odlična mu je „investicija“ osnivanje družbe Služavki Malog Isusa. One trajno svjedoče i produžuju njegovu duhovnost, posebno njegovu brigu za siromahe, i tako živi Stadler i njegovo djelo. Sestre puno čine da se populariziraju njegove ideje, njegov primjer svećenika i biskupa kroz molitve i stalno obilježavanje Stadlerovog dana smrti (8. u mjesecu), kroz organiziranje raznih skupova, kroz djelovanje Prijatelja malog Isusa i kroz objavljivanje knjiga. Tako da je i postulaturi na čelu s prof. dr. Pavom Jurišićem lakše ostvarivati sve što je potrebno za Stadlerovo proglašenje blaženim.

Spomenuti tajnik Tvrtković tvrdi da je Stadler bio u molitvi i „trajnome sjedinjenju s Bogom“ i u tom je „ključ njegove svetosti, njegove veličine i čudesnih uspjeha“ (*Josip Stadler*, s. 62.). Sigurno bez ovoga se ne može razumjeti lik i djelo sluge Božjega Josipa Stadlera koji će biti, ako Bog da i službeno proglašen svetim, no i danas mu se može svatko utjecati kao svecu. Što se tiče potrebnih čudesa za proglašenje blaženim i svetim, pa biskup Strossmayer je Stadlera za života nazvao čudotvorcem i to stoji do danas. Ako je on za života činio čudesa, onda ih zasigurno i sada čini. Svjedoče i brojne pločice zahvalnosti na njegovom grobu u sarajevskoj katedrali. Da je puno opstalo i to nakon tri rata od onoga materijalnog i duhovnog što je učinio, to su već dovoljna čudesa.

Na ovom mjestu bih izdvojio i nekoliko zanimljivosti iz ove knjige.

Odlučnost – isusovci i vlada htjeli su Bogosloviju u Travnik, no Nadbiskup ju je sagradio u Sarajevu.

Čim je došla u Sarajevo struja 1895. odmah je uveo i u katedralu (s. 32.).

Htio je blizu današnjeg Predsjedništva graditi veću katedralu po uzoru na carigradsku Hagiju Sofiju.

Htio je graditi uz katehetski i svećenički dom (s. 94.).

Bio je kupio dvije krasne zgrade: onu u kojoj je bilo smješteno Zborno zapovjedništvo na Miljackoj koja je i danas vrlo lijepa zgrada (Srednja poljoprivredna škola) i Babićevu kuću uz katedralu gdje je danas apoteka uz desnu stranu katedrale.

Stadler je pokrenuo novine *Hrvatski dnevnik* u Sarajevu.

Nekad je bio i lukav, pa je dozvole od nuncija tražio *post factum*.

U Americi kanonik Ivan Koščak malo skupio novaca.

Jednom piše Strossmayeru: „ono što ste mi obećali dogodine, molim vas uplatite sad, jer sam u krizi“.

Nekad se uzdao, reklo bi se preko mjere u Providnost Božju tako da je nešto počinjao graditi „bez ijedne krajcere“ (s. 70, 74.).

Bila je široka akcija da ga se makne iz Sarajeva, ipak je uspio ostati do smrti sarajevski nadbiskup.

Franjo Topić